

ФАРМІРАВАННЕ ОРГАНАЎ ФІНАНСАВАГА КАНТРОЛЮ Ў ВЯЛІКІМ КНЯСТВЕ ЛІТОЎСКІМ І ІХ ФУНКЦЫІ (XV–XVIII СТСТ.)

I. У. Вішнеўская

Беларускі дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт, г. Мінск, Беларусь

Аналізуецца фарміраванне органаў фінансавага кантролю ў Вялікім Княстве Літоўскім, іх функцыі на працягу XV–XVIII ст.ст. Падкрэсліваецца, што органы фінансавага кантролю насілі калегіяльны характар і непасрэдна падпарадкоўваліся кіраўніку дзяржавы або ўраду.

ФОРМИРОВАНИЕ ОРГАНОВ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ В ВЕЛИКОМ КНЯЖЕСТВЕ ЛИТОВСКОМ И ИХ ФУНКЦИИ (XV – XVIII СТСТ.)

И. В. Вишневская

*Белорусский государственный экономический университет,
г. Минск, Беларусь*

Анализируется формирование органов финансового контроля в Великом княжестве Литовском, их функции на протяжении XV – XVIII ст.ст. Подчеркивается, что органы финансового контроля носили коллегиальный характер и непосредственно подчинялись главе государства или правительству.

FORMING AUDIT AND THEIR FUNCTIONS IN THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA (XV–XVIII CENTURIES)

I. V. Vishnevskaya

Belarusian State Economic University, Minsk, Belarus

The article contains a description of the formation of the audit institutions in the Grand Duchy of Lithuania, their functions throughout XV - XVIII centuries. It emphasizes that financial control authorities were cooperative in nature and is directly subordinate to the head of state or government.

Выкарыстанне дзяржавай фінансаў у працэсе рэалізацыі задач, якія стаяць перад ёю, прадугледжвае ажыццяўленне фінансавага кантролю. У адпаведнасці з заканадаўствам у ім прымаюць удзел органы дзяржаўнай улады, мясцовага самакіравання, спецыяльныя кантралюючыя органы, а таксама грамадскія арганізацыі і працоўныя калектывы.

Значэнне фінансавага кантролю заключаецца па-першае, у праверцы выканання суб'ектамі гаспадарання ўсталяваных у дзяржаве форм і метадаў

рэалізацыі фінансавых адносін, па-другое, выяўленні эфектыўнасці і адпаведнасці задачам дзяржавы іх дзейнасці [1, с. 5]. Такім чынам, як і сёння, так і ў гістарычнай рэтраспектыве дзяржаўны фінансавы кантроль патрэбны для рэалізацыі фінансавай палітыкі дзяржавы, стварэння ўмоў для эканамічнай стабілізацыі. Таму бачыцца актуальным даследаванне дзейнасці органаў фінансавага кантролю на розных этапах гісторыі беларускай дзяржаўнасці.

У XV – XVIII ст. ст. эканамічнае і фінансавое кіраванне ў Вялікім Княстве Літоўскім ажыццяўляла дзяржаўная ўстанова – скарб ВКЛ. У штат скарба ўваходзілі падскарбі, скарбны і скарбныя пісары. Скарб быў дзяржаўным казначэйствам, у які перадаваліся грашовыя сродкі – сярэбшчына (падатак на абарону краіны), экстрэныя падаткі на ваенныя патрэбы, судовыя, мытныя пошліны, даходы ад дзяржаўных даменаў і іншыя прыбыткі, якія атрымліваў вялікі князь на дзяржаўныя і ўласныя патрэбы.

Функцыі земскага падскарбія, які ўзначальваў скарб, абмяжоўваліся прыёмам грашовых сродкаў і выдачай іх па вуснаму загаду вялікага князя і паноў – рады, або па квітэнцы канцылярыі ВКЛ.

Касавыя ведамасці скарба рыхтаваў асобы скарбны пісар. У Прывілеі 1492 г. вялікі князь Аляксандр прадпісвае выдаць скарбавыя папаўненні толькі паводле ўхвалы (адмысловага нарматыўнага прававога акта, выдадзенага калегіяльным органам ВКЛ – паны-радай на агульную земскую карысць). Пры гэтым вялікі князь абмяжоўваў сваё права распараджацца дзяржаўнымі грашовымі сродкамі. У артыкуле 23 Прывілея 1492 г. замацавана норма, згодна з якой ігнаруючы волю гаспадарскай рады, грошы і іншыя каштоўнасці “...не павінны выносіцца з скарбу і назад аддавацца” [2, с. 49].

Такім чынам, да сярэдзіны XVI ст. роля падскарбія была пасіўнай, ён не кіраваў фінансамі, а выконваў распараджэнні гаспадара і паноў-рады і рабіў справаздачы аб зборы і размеркаванні дзяржаўных сродкаў. У кіраванні фінансамі большую ролю адыгрываў канцлер, абавязкам якога было даходы гаспадарскія і земскія сцерагчы [3, с. 263].

У часы Жыгімонта Аўгуста назіраецца тэндэнцыя да пашырэння паўнамоцтваў падскарбія земскага. На думку М. Любаўскага, ён пераўтвараецца ў сапраўднага міністра фінансаў [3, с. 270]. Змены ў становішчы падскарбія былі звязаны з агульнымі эканамічнымі пераўтварэннямі ў ВКЛ і ў першую чаргу ўвядзеннем валочнай “уставаы”. Падскарбію было перададзена цэнтральнае кіраванне гаспадарскімі маёнткамі. Пад яго кіраўніцтвам працавалі мясцовыя рэвізоры, якія павінны былі дакладаць аб стане маёмасці дзяржаўных маёнткаў. Падскарбі земскі ажыццяўляў фінансавы кантроль за дзейнасцю стараст, дзяржаўцаў, цівуноў, каморнікаў, мытнікаў і іншых ураднікаў. Апошнія здавалі фінансавыя сродкі або яму непасрэдна, або пісару скарбнаму і атрымлівалі ад іх квітэнцыі.

Значныя змены ў органах фінансавага кантролю былі выкліканы Лівонскай вайной. Улада князя вымушана была пайсці на экстрэныя абкладанні падаткаплацельшчыкаў, таму што дзяржаўны скарб быў пусты. Для

паспяховасці збораў кантроль і ўсё справаводства засяроджваецца ў руках падскарбія земскага. Усе паборцы падлягалі яго прысуду, ён жа ўзнагароджваў іх за паспяховую працу. Сабраныя грошы расходваліся па загаду гаспадара на патрэбы дзяржаўныя [3, с. 350]. Падскарбі атрымаў права кантролю за дзейнасцю і выдачай прыбыткаў з мыта. У яго распараджэнне быў пераведзены і манетны двор.

Такім чынам, валочная рэформа і Лівонская вайна змянілі вагу падскарбія ў дзяржаве, пераўтварылі яго ў значную асобу ў сістэме кіравання ад якой залежыла фінансавое становішча краіны.

Грамадская думка ВКЛ разглядала дзяржаўную скарбніцу як крыніцу, створаную для агульнага грамадскага добра, абароны Айчыны, а не для раздачы грошай і маёнткаў прыхільнікам караля. Напрыклад А. Волан, раіў сенату Рэчы Паспалітай вызначыць межы для каралеўскіх расходаў “...каб кароль не меў права дамагацца празмернай раскошы...”, не марнаваў тое, што павінна быць выкарастанана неадкладныя патрэбы дзяржавы”. Менавіта таму, быў упэўнены мысліцель, асобы, адказныя за захаванне дзяржаўнага скарбу, павінны выдаваць грошы не па асабістаму загаду караля, а толькі з санкцыі Сената на патрэбы краіны [4, с. 70].

Калегіяльны орган, які здзяйсняў кантроль за фінансавымі сродкамі дзяржавы з’явіўся ў пачатку XVII ст. З гэтай мэтай Віленская канвакацыя (агульнадзяржаўны сойм ВКЛ) стварыла Скарбавы Трыбунал – ўяўляў сабою адміністрацыйную і судовую ўстанову, якая ажыццяўляла кантроль за даходамі і расходамі дзяржаўнага скарба, разглядала справы, звязаныя з нявыплатай дзяржаўных падаткаў. У яго склад, акрамя падскарбія, уваходзілі сенатары, соймавыя паслы і прадстаўнікі мясцовай улады. Трыбунал меў права спаганяць даўгі і папаўняць імі дзяржаўны скарб, але і судзіць даўжнікоў [5, с. 572].

Скарбавы Трыбунал быў скасаваны ў сувязі з утварэннем Скарбавай камісіі ВКЛ у 1764 г. Утвораная пастановай каранацыйнага сойма 16 мая 1764 г. яна з’яўлялася калегіяльным органам улады ВКЛ па кіраванню фінансавай палітыкай і дзяржаўным скарбам. Камісія падпарадкоўвалася сойму і кантралявала дзейнасць мытняў, бровароў і іншых прыбытковых прадпрыемстваў, наглядала за аднастайнасцю мераў і вагі, распараджалася зборам падымнага і пагалоўнага (з яўрэяў) падаткаў [5, с. 571].

У лістападзе 1791 г. Скарбавая камісія ВКЛ дабраахвотна дэлегавала свае паўнамоцтвы Скарбавай камісіі абодвух народаў (Рэчы Паспалітай), падпарадкаванай ураду краіны – Стражы правоў. Такі крок адпавядаў федэратыўнаму характару Рэчы Паспалітай, вызначанаму актам “Узаемнае Заручэнне абодвух народаў”, які дапаўняў Канстытуцыю 3 мая 1791 г..

Такім чынам, дзяржаўна-прававая гісторыя Беларусі ў XV – XVIII ст.ст. сведчыць аб існаванні сістэмы дзяржаўнага нагляду за расходаваннем грашовых сродкаў і адпаведнасцю законам дзяржавы фінансавай дзейнасці арганізацый, устаноў і службовых асоб. Органы фінансавога кантролю насілі,

як правіла, калегіяльны характар і непасрэдна падпарадкоўваліся кіраўніку дзяржавы або ўраду.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. Вишневский, А.А. Финансовый контроль: Учеб. пособие / А.Ф. Вишневский, В.С. Гальцов, И. В. Сауткин. – Минск: Акад. МВД Респ. Беларусь, 2005. – 92 с.
2. Вішнеўскі, А. Ф. Гісторыя дзяржавы і правы Беларусі ў дакументах і матэрыялах / А.Ф. Вішнеўскі, Я.А. Юхо – 2-ое выд., дап. – Мінск: Акадэмія МУС Рэспублікі Беларусь, 2003. – 320 с.
3. Любавский, М.К. Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно/М.К. Любавский – Минск: Беларус. навука, 2012. – 397 с.
4. Волян, А. Прамова да Сената Каралеўства Польскага/А.Волян//Белорусские мыслители XVI – XVIII вв. Избранные труды. – Минск: Ред. журнала «Промышленно-торговое право», 2017. – 320с.
5. Вялікае княства Літоўскае: у 2 т. / рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелЭН, 2005 – 2006.